

Rapportage Verkenning

Kenniscentrum Romeinse Limes Nederland

Samenvatting

Een kenniscentrum over de Romeinse Limes en de context van het Romeinse verleden op nationaal niveau wordt breed gedragen in het land. Dat geldt ook voor Museum Kam te Nijmegen als vestigingslocatie. De belangrijkste taken zullen zijn om wetenschappelijke gegevens toegankelijk en beschikbaar te maken, onderzoek uit het verleden te publiceren en een vertaling te maken op basis van de kennis en ervaring over wetenschapscommunicatie voor een breed publiek zodat dit toepasbaar is in uitingen over de Romeinse tijd in Nederland. Een eerste stap zou kunnen zijn om het digitaal platform met bekende gegevens over Romeins Gelderland uit te breiden op nationaal niveau en onder te brengen in een stichting met organisatie.

Een pact van samenwerkingspartners, georganiseerd door een kwartiermakersduo, en het opstellen van een projectplan met financieel plan zal de samenwerking en oprichting van organisatievorm moeten realiseren.

*Opgesteld door Ilona Haas,
Strategisch adviseur Werelderfgoed Gemeente Nijmegen
Programmamanager Romeinen in Gelderland
Januari 2025*

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
Inhoudsopgave	2
Inleiding	3
Kaders	3
Nijmegen als centrum	6
I. Probleemanalyse	7
Toegankelijkheid van kennis	7
Beschikbaarheid van talent	7
Draagvlak voor onderzoek	8
Verbinding van de sector	8
Ruimte voor innovaties	8
Bereik van verhalen	8
II. Doelstellingen	9
Missie voor het Romeinse verleden	9
Versterken Nederlands cultuurlandschap	10
Beschikbaar maken van onderzoeksgegevens	10
Netwerk faciliteren voor grotere impact en doelmatigheid	10
Onderzoeksbudgetten effectiever inzetten met partnerschappen	10
Wetenschapscommunicatie als middel voor het bereik	10
III. Organisatie en bestuur	10
Partners en relaties	11
Vorm	11
Nationaal kennisinstituut is haalbaar	11
Reikwijdte en naam	12
Consortium van wetenschap & samenleving	12
Onderzoekscentrum Museum Kam	12
IV. Conclusie: ruimte voor kennisinstituut	13
Kansen	13
Aandachtspunten	13
Opdracht tot oprichting	14
Activiteiten	14
Aanpak	15
Financiering	15
V. Voorstellen ter besluitvorming en vervolg	16
Planning	16
Bijlage Haalbaarheidsstudie	17

Inleiding

In 2021 is de Neder-Germaanse Limes opgenomen op de UNESCO Werelderfgoedlijst. Het belang en de gevolgen van de komst van de Romeinen naar onze contreien met hun kennis, gebruiken en noviteiten op het gebied van bijvoorbeeld techniek en voedsel zijn hiermee onderschreven. De cultuur en de inrichting van ons landschap veranderde volledig en tot op de dag van vandaag ervaren we dit in onze maatschappij. Kennis en notie over ons verleden en de stempel die de Romeinen hierop hebben gedrukt is onontbeerlijk voor een samenleving die onderlinge verbinding zoekt, de opgave van deze tijd. De wetenschappelijke historische en archeologische inzichten zijn echter niet altijd actueel, gepubliceerd, toegankelijk of volledig, terwijl het vertellen van het verhaal over het verleden en een begrip van onze hedendaagse maatschappij dat wel verlangen. Alleen door inzicht in en ontwikkeling van wederzijds respect voor elkaars verschillen en herkenning van elkaars gezamenlijkheden is verbinding mogelijk. Dat is de doelstelling van Unesco Werelderfgoed ook. Vanuit diverse belanghebbenden in Gelderland, een provincie waar de Romeinse oorsprong breed ervaren en uitgedragen wordt aan de hand van een vastgesteld Masterplan Romeins Verleden, is uitgesproken dat er daarom behoefte bestaat aan een nationaal kennis- en expertisecentrum over het Romeinse verleden. Daarna is ook op nationaal niveau gebleken dat deze behoefte gedeeld wordt.

De gemeente Nijmegen heeft het initiatief genomen in overleg met de Gelderse belanghebbenden, een verkenning uit te voeren naar vorm, inhoud en structuur van een kenniscentrum over de Romeinen in Nederland. Dit rapport geeft de conclusies en vervolgstappen weer.

Kaders

In aanloop naar de verkenning zijn enkele onderzoeken en beleidsdocumenten opgesteld. Gedurende deze ontwikkeling werd steeds vaker gesproken over een partnerschap van Gelderse instellingen, belanghebbenden, die zich met het Romeinse verleden en archeologisch onderzoek bezighouden, te weten de Strategische Alliantie van provincie Gelderland, gemeente Nijmegen, Radboud Universiteit en Valkhof Museum/Museum Kam. Later werd de Nederlandse Limes Samenwerking (NLS) daaraan toegevoegd. Deze Strategische Alliantie Romeins Kenniscentrum heeft de intentie draagvlak voor een kennisinstituut over de Romeinen te verbreden en het initiatief te nemen voor de oprichting ervan. Onderstaande kaderdocumenten vormen hiertoe een eerste aanzet.

Masterplan Romeins Verleden

De regio Arnhem-Nijmegen kent een rijke Romeinse geschiedenis en er zijn vele archeologische vondsten gedaan zoals recent het Romeinse heiligdom Herwen-Hemeling en in de stad Nijmegen is alleen al zo'n 100 vierkante meter aan UNESCO Werelderfgoed terrein. De visualisaties en bekendheid van het Romeinse verleden is echter beperkt en een gemiste kans voor recreatie en de doelstellingen van Unesco. In gezamenlijkheid hebben de Provincie Gelderland, Gemeente Nijmegen en de Groene Metropoolregio Arnhem-Nijmegen een Masterplan Romeins Verleden op laten stellen door Bureau Buiten, bestuurlijk vastgesteld in december 2024.

Ondanks het rijke archeologisch erfgoed in de regio, zijn veel mensen zich niet bewust van de aanwezigheid ervan. Ondernemers, organisaties, vrijwilligers hebben interesse om de kansen rondom het Romeinse Verleden te verzilveren, maar weten niet hoe zij dit moeten aanpakken. Op bestuurlijk en uitvoerend vlak zijn er vele initiatieven maar ontbreekt een wenkend toekomstbeeld en een gezamenlijke en strategische aanpak. Het doel van het Masterplan is om het Romeins Verleden van de regio Arnhem-Nijmegen beleefbaar en toegankelijk te maken, via een gedeelde visie en regionale en gebiedsgerichte strategieën.

Om de ambities te kunnen verwezenlijken, zijn er strategische keuzes en uitgangspunten opgesteld. Zo is gekozen voor een duurzame ontwikkeling (voortbouwen op wat er al is, draagkracht, meeprofitieren bewoners en bezoekers), ontwikkelen van een overkoepelend merk, kwaliteit en authenticiteit staat voorop en ontwikkelingen passen in het landschap. Erfgoed staat centraal en regionale, provinciale, landelijke en ook internationale samenwerking is een uitgangspunt waarbij gedeelde belangen de katalysator zijn. Aansturing en coördinatie voor tenminste acht jaar moet zorgen voor een duurzame inbedding van het Masterplan. Naast de UNESCO-toewijzing, de aanwezige kennis in de regio en de vondsten is er momentum door de aandacht voor de Romeinen. Er is bestuurlijk draagvlak, samenwerking op diverse niveaus en er is een toeristisch recreatieve basis.

Het beleefbaar maken van het archeologisch erfgoed, de regionale profilering met onder meer verhaallijnen en aanbod dat aansluit bij de verwachting van de hedendaagse bezoeker zijn aandachtspunten waarbij ook de bewoners meegenomen kunnen worden. Aan de basis van de verhalen staat (wetenschappelijk) archeologisch onderzoek en een keten van publieksgerichte instellingen die dit onderzoek vertalen naar verhalen en beelden. Gedurende de ontwikkeling van het masterplan bleek echter een groot deel van de kennis en verhalen over de Romeinen in Gelderland en daarbuiten niet toegankelijk, inzichten verouderd en de duurzame inzetbaarheid van expertise steeds beperkter. Een haalbaarheidsstudie en onderzoek naar een model voor een instituut dat kennis beschikbaar maakt, beheert en uitdraagt werd parallel aan de ontwikkeling van het masterplan uitgevoerd door Bureau Buiten.

Haalbaarheidsstudie

Naar aanleiding van de ontwikkeling van het Masterplan Romeins verleden om publieksactiviteiten en visualisaties te ontwikkelen om het rijke Romeinse verleden uit te dragen voor een breed publiek, is binnen de samenwerking die hiervoor is opgezet ook een bestuurlijke opdracht gegeven de haalbaarheid van een kenniscentrum te onderzoeken. De *Notitie groei-model en haalbaarheid Kenniscentrum* door Bureau Buiten uit april 2024 (bijlage) gaat in op drie ambitieniveaus, gebaseerd op interviews met Gelderse partners. Uit deze haalbaarheidsstudie is gebleken dat men graag bezoekers aan en lokale ondernemers rondom Werelderfgoedlocaties wil faciliteren om meer te weten te komen over de Neder-Germaans Limes en het Romeinse verhaal daar omheen. Daarvoor is kennis op basis van authentieke gegevens en bronnen nodig, die momenteel moeilijk toegankelijk en niet vertaald zijn naar praktische toepassing. Deze behoefte bestaat niet alleen in

Gelderland, maar wordt tenminste in de drie provincies waarin de Neder-Germaanse Limes is gelegen ervaren. Bezoekerscentra en een digitaal platform zouden dan ook idealiter gekoppeld worden, al dan niet fysiek, aan een kenniscentrum. Het is belangrijk om naast het bundelen en beschikbaar maken van de kennis ook de bewoners en bezoekers in het verhaal van het Romeins verleden mee te nemen. Dit is een belangrijke doelstelling voor UNESCO om erfgoederen op te nemen op de Werelderfgoedlijst. Bovendien kan wetenschapscommunicatie helpen in het creëren van draagvlak en financiële middelen voor archeologisch onderzoek uit de samenleving.

Opdracht verkenning

De haalbaarheidsstudie was gericht op drie ambitieniveaus, waarbij uitgegaan werd van lokale, regionale en nationale schaal, waarbij schaalgrootte als groeimodel kan dienen. Gedurende de ontwikkeling van het Masterplan Romeins Verleden is al snel gebleken dat een kenniscentrum op nationaal niveau wenselijk is, waarbij ook een groeimodel van digitaal platform tot volwaardig kennisinstituut met wetenschappers en staf en met bezoekerscentrum van toepassing zou kunnen zijn. Het groeimodel van dit haalbaarheidsonderzoek was dan ook gedurende de verkenning al achterhaald. Wel zijn elementen gebruikt voor de conclusie. De opdracht voor de verkenning is veel meer gegaan over vorm, structuur en partnerschappen voor een nationaal kenniscentrum over het Romeinse verleden in Nederland, met Kenniscentrum 3.0 uit de haalbaarheidsstudie van Bureau Buiten als vertrekpunt.

Visie op nationaal kenniscentrum

Een Kenniscentrum 3.0 betekent een snelle start met het online platform dat momenteel in Gelderland in ontwikkeling is onder de werktitel Romeinse wegenkaart en eenvoudig beschikbaar kan worden gemaakt op nationaal niveau. Dit digitale kennisplatform wordt naar behoefte uitgebreid met de uitvoering van onderzoek onder leiding van een hoogleraar gespecialiseerd in de Romeinse archeologie van Nederland, begeleid door een staf voor fondsenwerving en communicatie.

De kennis van de gehele zelfs internationale Limes kan hier dan ontsloten worden, uiteindelijk om de vertaling van wetenschappelijke kennis naar praktische kennis en verhalen te kunnen maken en maatschappelijke verbindingen te leggen.

Aanvullende taken ten opzichte van het vorige stadium zijn bijvoorbeeld het coördineren van een expert team of wetenschappelijke adviesraad voor nieuwe vindplaatsen, jaarboeken of een reeks van publicaties uitbrengen, een onderzoeksagenda opstellen, grootschalige en landelijk dekkend communicatiestrategie uitwerken en uitzetten, inrichting van werkplaatsen en laboratoria en innovatie stimuleren, ontvangst van internationale onderzoekers en studenten, leerstoel Neder-Germaanse Limes instellen, een eigen academie met Masterclasses voor WO en VO, sector overstijgende kansen verkennen, etc.

Dankzij de naam en faam van het Kenniscentrum wordt steeds meer duidelijk wat de maatschappelijke relevantie van het Werelderfgoed is, waardoor onderzoeksgelden blijven toestromen. Ook zakelijke investeerders en maatschappelijke ondernemingen weten zich

inmiddels te profileren met het Kenniscentrum van de Neder-Germaanse Limes. Het Kenniscentrum vormt een (internationaal) netwerk met andere Kenniscentra in Duitsland en andere landen die onderdeel uitmaken van de Limes in Europa en Noord-Afrika.

Betrokken partners

Op basis van de haalbaarheidsstudie en als uitvoering van de vierde pilaar van het Masterplan Romeins Verleden is met provincie Gelderland en gemeente Nijmegen een gezamenlijke bestuurlijke opdracht geformuleerd om met een strategische alliantie van Gelderse belanghebbende instellingen een verkenning te doen naar vorm, partners en doelstellingen van het beoogde kenniscentrum. De partners met wie deze opdracht in samenwerking is uitgevoerd zijn het Valkhof Museum, de Radboud Universiteit en de Nederlandse Limes Samenwerking. Daarnaast zijn gesprekken gevoerd met de sector, belanghebbenden op nationaal niveau. Dit zijn potentiële partners als het Rijksmuseum van Oudheden (RMO), Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE), en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Universiteit Utrecht, het nieuwe Nationaal Expertisecentrum Wetenschap & Samenleving (NEWS), maar ook gemeenten, ondernemers in de archeologie, lokale musea met een Romeinse tentoonstelling en provinciale erfgoedhuizen.

Inhoudelijke begrenzing

Inhoudelijk gaat de wens van onderzoek en publicatie verder dan de fysieke contouren van vindplaatsen van de Neder-Germaanse Limes zoals deze door Unesco op de Werelderfgoedlijst zijn benoemd. Het interpretatiekader van dit belangrijke erfgoed is ook gericht om de bredere context waarin de Romeinse grens tot stand is gekomen en werd beleefd in het verleden en nu. De verkenning is dan ook gericht op het Romeinse verleden van Nederland als geheel, waarbij de waarde van de erkenning door Unesco voor de bijzondere vindplaatsen en specifieke kennis over de Romeinse Limes een belangrijk uitgangspunt is.

Nijmegen als centrum

De gemeente Nijmegen heeft de wens uitgesproken vestigingslocatie te zijn voor het nationaal Kenniscentrum voor de Romeinen. Daarvoor zijn enkele argumenten die zowel inhoudelijk als maatschappelijk het belang van deze locatie onderschrijven. Ten eerste is momenteel het grootste archeologische depot van Nederland gevestigd in Nijmegen, met daarin de opslag van duizenden Romeinse vondsten uit Nijmegen en de rest van de provincie Gelderland. Onderzoeksdata zijn direct voorhanden hier. Ten tweede heeft Nijmegen met Museum Kam een goed gefaciliteerd onderzoekscentrum voor de archeologie van Nederland beschikbaar. Ten derde vindt in de gemeente Nijmegen het Romeinse verleden in ons land een oorsprong en dat deels met bijna 100 ha aan vindplaatsen tot het Werelderfgoed behoort. Ook de nabijheid van de Duitse partner in het siteholderschap van het Werelderfgoed is een belangrijk argument net als de beschikbaarheid van de Radboud Universiteit met faculteit die zowel de Romeinse taal als de Romeinse cultuur in het onderwijspakket aanbiedt.

Voor Nijmegen zelf is er ook een belang. Studenten maken een stad ook levendig en meer open voor innovatie. Het omarmen van een kenniscentrum in de stad draagt bij aan het

uitdragen waar UNESCO Werelderfgoed voor staat. En om het juiste verhaal te vertellen, de eigen aanbodontwikkeling authentiek te houden en de context goed weer te geven is kennis nodig! Die kennis is er al, maar zelfs voor de eigen archeologische dienst van de gemeente niet altijd toegankelijk of door de beleidsadviseurs onmogelijk te vertalen naar publieksvriendelijke activiteiten. Met een kenniscentrum zal al wat bekend is van de Romeinen in Nederland vanuit het Kenniscentrum in Nijmegen gebundeld, verrijkt, geduid worden en daarmee de positie van de stad en de regio versterken.

I. Probleemanalyse

Uit de haalbaarheidsstudie is gebleken dat er behoefte en ruimte is voor een kennisinstituut over het Romeinse verleden van ons land. De verkenning is uitgevoerd om allereerst te omschrijven welke belemmeringen ervaren worden in de sector waarin op een of andere manier gewerkt wordt met kennis over de Romeinse archeologie en geschiedenis ten behoeve van de Nederlandse samenleving. Hieronder volgt de conclusie van een analyse van problemen, belemmeringen en knelpunten in het proces om van archeologische en historische kennis over de Romeinen te komen tot beleving van en inzicht in de Romeinse basis van onze hedendaagse maatschappij en de betekenis daarvan.

Toegankelijkheid van kennis

Veel archeologisch onderzoek naar de Romeinse geschiedenis van ons land heeft plaatsgevonden in de 20ste eeuw in het kader van noodopgravingen. Haast was vaak geboden en er was weinig tijd voor uitwerking en gedegen publicatie. In de begintijd van de archeologische wetenschap zijn bovendien interpretaties toebedeeld aan vindplaatsen die herziening waard zijn aan de hand van nieuwe methoden en technieken. Ook veel privécollecties die inmiddels wel vaak in publiek bezit zijn, zijn niet goed beschreven. Deze beknopte geschiedenis van de Romeinse archeologie maakt dat archeologische gegevens van Romeinse vindplaatsen beperkt toegankelijk is, slecht gepubliceerd is en hernieuwde interpretatie verdient. Dit maakt het alsnog publiceren lastig, tijdrovend en kostbaar, conclusies trekken ten behoeve van vergunningverlening curieus en niet altijd toetsbaar, maar geeft ook beperkingen voor het vertellen van het verhaal aan een breed publiek. Welk verhaal hoort eigenlijk bij Romeins Nederland, wat kunnen we hiervan laten zien en hoe maken we de duizenden topvondsten zichtbaar, zodat ook ondernemers in bijvoorbeeld de vrijetijdsector ervan kunnen profiteren?

Beschikbaarheid van talent

Archeologische bedrijven en gemeenten met veel archeologie uit de Romeinse periode vinden steeds moeilijker geschikt personeel met de specialisatie gericht op deze periode. Opleidingen aan de universiteiten gericht op de Romeinse tijd in Nederland of de Romeinse Limes verdwijnen, omdat er geen hoogleraar meer is. Belangstelling van studenten om voor deze richting te kiezen wordt verder beperkt en capaciteit om opdrachten uit te voeren gericht op de toegankelijkheid van kennis wordt schaars en kostbaar.

Draagvlak voor onderzoek

Veel wetenschappen hebben te maken met het afvlakken van draagvlak voor het doen van onderzoek. De afstand tot de maatschappij is vaak groot en onderzoeksresultaten vertalen naar nut en noodzaak een vak apart. Zo zijn afgelopen jaren veel onderzoeksplekken en opleidingen in de archeologie verdwenen. Hoewel onlangs de belangrijkste Romeinse vindplaatsen aan de Werelderfgoedlijst zijn toegevoegd, verkeerd ook deze opleidingsrichting in zwaar weer en is de toekomst niet gegarandeerd. Door kennis over het Romeinse verleden te verspreiden ontstaat draagvlak voor archeologische onderzoek, waarmee ook gemeenschapsgeld is gemoeid, en begrip voor de kosten die wetenschappelijk onderzoek met zich meebrengen. Aandacht voor methoden en technieken, het vak van de archeoloog en op publiek gerichte publicaties ontbreekt in de verhalen.

Verbinding van de sector

Universiteiten moeten steeds vaker keuzes maken in welke faculteiten en onderzoeksrichtingen beschikbare budgetten worden verdeeld. De beschikbaarheid van wetenschappelijke fondsen voor archeologisch onderzoek en het uitwerken en publiceren van oude onderzoeken of toepassing van nieuwe onderzoeksmethoden en technieken is vaak afhankelijk van de verbinding met partners. Zowel binnen als buiten de sector nieuwe verbindingen aangaan is kansrijker als dit vanuit een kennisplatform of instituut georganiseerd wordt en zo ook het verkrijgen van onderzoeksbudgetten.

Ruimte voor innovaties

In de koppeling naar andere disciplines zit innovatiekracht. Archeologisch onderzoek is afgelopen jaren veel meer een bètawetenschap geworden door de toepassing van diverse technieken afkomstig uit andere wetenschappen, zoals biologie, aardwetenschap of natuurwetenschap. Een verdere samenwerking op deze disciplines biedt voor beide wetenschappelijke varianten nog volop kans op innovatie, maar komt te weinig van de grond in de huidige versnippering en focus op onderzoek dat betaald wordt door de initiatiefnemer van een bodemverstoring. Ook voor digitale toepassingen biedt archeologie en geschiedenis nog volop ontdekkingsmogelijkheid, zeker in het kader van wetenschapscommunicatie of toegankelijk maken van collecties. Er is onvoldoende aandacht en budget beschikbaar om dit te coördineren, terwijl individuele beheerders telkens het wiel opnieuw uitvinden. In het onderzoek door de Raad voor Cultuur (RvC): Archeologie bij de tijd (februari 2022) komt de innovatiekracht van de sector als een van de zwaktes terug.

Bereik van verhalen

Verhalen over het verleden worden op diverse manieren aangereikt. Door visualisaties, cultuur, literatuur, educatie. Onbekend is hoe doelmatig deze investeringen zijn, in hoeverre een dialoog met de maatschappij plaatsvindt, en dus of er impact is op een beter begrip van onze culturele identiteit op basis van kennis over de Romeinen bij een breed publiek. Om deze impact te vergroten en aansluiting te vinden op wat past in de veranderende samenleving is het nodig dat het werkveld van de archeologie, dat zich

minder met het vertellen van verhalen dan met het veiligstellen van archeologische data bezighoudt, te koppelen aan kennis en ervaring om de verhalen uit het Romeinse verleden een breder bereik te geven.

II. Doelstellingen

Een kenniscentrum, kennisplatform of instituut op het gebied van het Romeinse verleden in Nederland komt tegemoet aan een aantal behoeften. Uit de gesprekken met de diverse partners komt een gezamenlijke missie en doelstellingen voort.

Missie voor het Romeinse verleden

Op dit moment is veel van wat we weten over de Neder-Germaanse Limes en de Romeinse context gebaseerd op een handvol publicaties die soms als decennia oud zijn. Veel archeologisch onderzoek is gehaast uitgevoerd wegens de toen geldende omstandigheden en opgeslagen, niet toegankelijk en zonder publicaties, in archeologische depots of soms zelfs bij individuen thuis. Zo is veel van de kennis over het Romeinse verleden verouderd en zijn visualisaties en beleving voor bezoekers niet altijd gebaseerd op toegankelijke bronnen. Dit vormt de directe aanleiding om, nu het belang door de Werelderfgoedstatus is erkend, te voorzien in een platform en centrale plek, van waaruit de aanpak, organisatie, regie, aanmoediging en bevordering van archeologisch onderzoek naar de Neder-Germaanse Limes en de context van het Romeinse verleden wordt opgepakt op adequate, duurzame en verantwoorde wijze.

Maatschappelijke relevantie

Het kenniscentrum draagt bij aan de profilering van de regio als Romeinse Randstad met Nijmegen als cruciaal centrum van het Romeinse verhaal daarin. Naast het UNESCO-predicaat barst de regio van de vondsten en organisaties die zich bezighouden met het Romeinse verleden. De bundeling van kennis draagt zeker bij aan vernieuwing van visualisaties, bekendheid en kwaliteit van evenementen. Hernieuwde aandacht is een natuurlijk gevolg van elke nieuwe en goed uitgedragen wetenschappelijke publicatie. De economische voordelen van de Romeinse Randstad zijn opbrengsten in de vorm van belastingen, zoals toeristenbelasting en leges voor bijvoorbeeld vergunningen voor nieuwe ontwikkelingen. Maar ook heeft de Raad van Cultuur onlangs vastgesteld dat culturele instellingen te weinig over het land verspreid zijn, waardoor maatschappelijke betrokkenheid bij cultuur en erfgoed beperkt is in de oostelijke provincies. Door een Kennisinstituut van nationale allure naar de provincie Gelderland te halen, worden fondsen toegankelijk die vanuit het advies van de RvC en onder het mom van 'Elke regio telt' beschikbaar zijn of worden. Daarnaast is een toeristische bestemming met erfgoed ook een aantrekkelijke leefomgeving en wordt het vestigingsklimaat, ook voor interessante werkgevers, versterkt.

Deze missie is hieronder omgezet in doelstellingen.

Versterken Nederlands cultuurlandschap

- Stimuleren en genereren van wetenschappelijke aandacht voor de Neder-Germaanse Limes, Romeinen in algemeen en specifiek voor de regio Arnhem-Nijmegen als vestigingsplaats van een kenniscentrum.
- Toepassen van kennis over het Romeinse landschap in ruimtelijke opgaven ter versterking van de identiteit van een gebied.

Beschikbaar maken van onderzoeksgegevens

- Verzamelen, verrijken en verspreiden van kennis uit wetenschap, praktijk en beleid over de Neder-Germaanse Limes en de Romeinen;
- Beheren van en toegankelijk maken van digitale data, onderzoeksgegevens en kennis en kennisuitwisseling;

Netwerk faciliteren voor grotere impact en doelmatigheid

- Focus op de Neder-Germaanse Limes in Nederland door het bundelen van krachten, (keten)samenwerking en het bevorderen van samenwerking en samenhang in de regio en tussen regio's in eerste instantie, maar ook internationaal in een toekomstige fase op dit onderwerp.

Onderzoeksbudgetten effectiever inzetten met partnerschappen

- Als consortium zijn grote wetenschappelijke fondsen beschikbaar die vaak sectoroverschrijdend onderzoek stimuleren en de eigen sector kan laten voortbestaan.
- Imago archeologie, Romeins verleden en de Neder-Germaanse Limes verbeteren, zodat daarmee de kans toeneemt dat meer studenten geïnteresseerd zijn in deze onderwerpen en opleidingen worden behouden, vermeerderd en capaciteit opgebouwd wordt;
- In gezamenlijkheid kan de financiering van een leerstoel voor de Romeinse Limes op langere termijn zeker gesteld worden;

Wetenschapscommunicatie als middel voor het bereik

- Inspiratiebron voor professionals, ondernemers, (aankomende) studenten en andere stakeholders die het verhaal van de Romeinen en de Romeinse Limes willen uitdragen aan een breder publiek;
- Ondersteunen van de bestemmingontwikkeling en daarmee aantrekken van beoogde doelgroepen.

III. Organisatie en bestuur

Het Kenniscentrum kan in de nabije toekomst een feit zijn en is afhankelijk van het succes van de verdere formele samenwerking van de Gelderse partners en de aansluiting van

anderen. De ambities zijn groot en het draagvlak groeit. Dat laatste is een proces dat aandacht en tijd vergt. Het advies is om het doel en de voordelen van het kenniscentrum blijvend te agenderen en elke stap formeel vast te leggen. Dan ligt er een goede basis bij elke wisseling in de politiek of bij organisaties zoals de Radboud Universiteit, Valkhof Museum en overige, toekomstige partners.

Partners en relaties

Het kenniscentrum komt voort uit een groot en breed samenwerkingsverband. In de eerder aangehaalde haalbaarheidsstudie is een overzicht van belanghebbenden en partners opgenomen. Dit overzicht werd aanvankelijk verdeeld over de verschillende scenario's van het oorspronkelijke groeimodel. Op dit moment zijn de Gelderse partners (inclusief de NLS) zoals verenigd in de Strategische Alliantie Kenniscentrum als initiatiefnemers in gesprek met potentiële partners op nationaal niveau die relevant zouden kunnen zijn voor het vormen van een consortium. Dit zijn het Rijksmuseum van Oudheden, de Rijksdienst voor Cultureel Onderzoek en de Universiteit van Utrecht. Voor het opzetten van een organisatie, bestuur en consortium is het van belang om af te stemmen op welk niveau belanghebbenden en partners worden aangesloten. Dit vergt verdere afstemming onderling.

Vorm

Het centrum dat voortkomt uit een groot en breed samenwerkingsverband is bij voorkeur onafhankelijk in organisatie en bestuur, hoewel inwoning bij een bestaande instelling geen bezwaar is. Dit garandeert onafhankelijkheid en biedt een breed draagvlak voor het hele veld. Een sterke directeur en een team met diverse competenties, zoals fondsenwerving, moderne communicatiemiddelen en natuurlijk kennis van de Romeinse archeologie en de sector is onontbeerlijk. De samenwerking die met de realisatie van de Strategische Alliantie in Gelderland ingesteld is, zal uitgebreid worden met partners op nationaal niveau, waarbij nagedacht moet worden over een passende vorm van organisatie. Vaak ziet men een constructie van een stichting, waar de kenniscomponent en eventuele praktische zaken van de ontvangst van bezoekers onder vallen. Een eventuele BV is geschikt voor de kostendragers, zoals horeca, verblijfsaccommodaties, faciliteiten voor de zakelijke markt indien dit van toepassing wordt (MICE; meetings, incentives, congressen en events), maar hier is geen sprake van. Deze organisatie heeft een directeur met een klein team en werkt nauw samen met de partners, een stichtingsbestuur en adviesraad. Facilitair kan dit team ondergebracht worden bij een bestaande organisatie, zoals Valkhof Museum/Museum Kam. De locatie kan dan ook gebruikt worden als onderzoekscentrum en de ontvangst van bezoekers.

Nationaal kennisinstituut is haalbaar

Uit de haalbaarheidsstudie is gebleken dat een minimale variant van een nationaal kenniscentrum op korte termijn te realiseren is. We spreken in dat geval over een digitaal platform voor professionals dat beheerd wordt door een klein team. Dit digitaal platform op Gelderse schaal is inmiddels een feit. Uitbreiding op nationaal niveau en voor publieke doelgroepen en duurzaam beheer kan een van de taken zijn, terwijl de organisatie zich kan ontplooiën tot een volwaardig kennisinstituut dat zich kenmerkt door een bestuur en een

staf, die activiteiten kan ontplooiën passend bij de doelstellingen. Omdat al diverse partners buiten Gelderland en op nationaal niveau hebben laten weten positief te staan tegenover de doelstellingen, zich herkennend in de behoeften, is een start van een formele organisatie en bestuur op nationaal niveau haalbaar gebleken. Geleund kan worden op het model uit de haalbaarheidsstudie beschreven als 'kenniscentrum 3.0'. Dit model zal echter niet geheel overgenomen worden, maar vergt nadere uitwerking in een projectplan op basis van deze verkenning en de toevoeging van partners op nationaal niveau.

Reikwijdte en naam

De culturele weerslag van de Romeinen in Nederland en op de Nederlandse samenleving is groot. Dit effect is vooral te danken aan de Romeinse rijksgrens, de Neder-Germaanse Limes die tot Werelderfgoed is bestempeld. Het thema en de rol van deze rijksgrens, maar ook de doelstellingen van Unesco, zijn van belang in de focus van een kenniscentrum over het Romeinse verleden. Toch staat het verhaal van de Romeinse rijksgrens niet los van de culturele verschuivingen die met de komst van het Romeinse leger en de Romeinse gebruiken plaatsvonden. Daarom spreekt het interpretatiekader van het nominatiedossier van de Neder-Germaanse Limes ook over het Romeinse achterland boven en vooral onder de Rijn. Voor interpretatie, maar ook voor draagvlak, context en schaalgrootte is een kenniscentrum dat een grotere reikwijdte dan alleen de Neder-Germaanse Limes heeft, een veelgehoorde wens op nationaal niveau. De werknaam voor een kennisinstituut wordt dan ook voorgesteld als Kenniscentrum Romeins Nederland.

Consortium van wetenschap & samenleving

Het partnerschap waarop het kenniscentrum is gestoeld, is nationaal, sectorbreed, sectoroverschrijdend en heeft bindingen in zowel wetenschap als samenleving. De stuurgroep dat de directie zal moeten aanvullen en begeleiden in de eerste fase, heeft draagvlak en vertegenwoordiging uit dit partnerschap. Welke juridische vorm hier het best bij past, is voor verdere uitwerking. Er is ook gesproken over de samenvoeging, op termijn, van het programma dat het aanbod van verhalen over de Romeinen op basis van het Masterplan Romeins Verleden in Gelderland. Dit hangt af van de verdere invulling van doel en organisatie.

Onderzoekscentrum Museum Kam

Het Valkhof Museum en kleinere lokale musea vervullen de rol van bezoekerscentrum. Het Nijmeegse Museum KAM is geschikt gemaakt voor bepaalde doelgroepen rondom het versterken van de infrastructuur voor wetenschappelijk onderzoek (onderzoekers, studenten, geïnteresseerden), een functie die dit gebouw oorspronkelijk had. Bovendien ligt het gebouw binnen het Unesco Werelderfgoed van de Limes, is een relatie vanwege de ligging naar Duitse partners snel gelegd en zijn er faciliteiten die nodig zijn voor materiaalstudie. Indien de organisatie doorgroeit en de behoefte aan een fysieke ontmoetingsplek en vestigingslocatie ontstaat, is Onderzoekscentrum Museum Kam te Nijmegen een zeer geschikte plek.

IV. Conclusie: ruimte voor kennisinstituut

De huidige inrichting van de archeologische sector in combinatie met de versnippering van budgetten en afhankelijkheid van politieke goodwill maakt het onmogelijk de behoeften aan samenwerking en draagvlak voor het Romeinse verleden te realiseren en kennis over het Werelderfgoed van de Romeinse Limes en het verhaal daaromheen doeltreffend en op eigentijdse wijze aan een breed publiek kenbaar te maken. De professionele expertise op het gebied van aan de Romeinen gerelateerd archeologisch en historisch onderzoek, wetenschapscommunicatie of vakoverstijgende kansen is versnipperd of ontbreekt, terwijl onderzoeksgegevens niet toegankelijk zijn of publieksgerichte activiteiten gebruikmaken van zwaar verouderde interpretaties en de samenleving niet weten te raken. Doelstellingen van het doen van onderzoek, de inzet van middelen en het vertrouwen in de wetenschap in het algemeen raken verder verwijderd van de samenleving. De wetenschap van het Romeinse verleden in Nederland, in het bijzonder die van de Romeinse Limes, dreigt bovendien te verdwijnen, met als gevolg dat kennis niet geborgd is en lacunes in capaciteit en bereik, in kennis en kunde dreigt te ontstaan die we niet meer te boven kunnen komen. De realiteit is dat binnen enkele decennia het niveau teruggebracht wordt tot die van 100 jaar geleden. En dat terwijl de eerste hoogleraar in de archeologie ter wereld in Nederland werd aangesteld.

Laten we dit gebeuren of pakken we gezamenlijk dit moment om de kennis van de Romeinse archeologie in Nederland te behouden, toegankelijk te maken en een breder bereik in de samenleving te geven, opdat we begrip van vroegere samenlevingen en de Romeinse basis van onze hedendaagse cultuur een plek kunnen geven in de verbindingen die de samenleving nu zo hard nodig heeft om in vrede, harmonie en welvaart te kunnen voortbestaan?

Kansen

De Nederlandse archeologische sector, in het bijzonder de specialisatie van de Romeinse periode in Noordwest-Europa, dus Nederland, kampt in brede zin met een aantal uitdagingen. Tijdens de verkenning zijn echter een aantal kansen gezien die in samenhang deze uitdagingen het hoofd kunnen bieden. Tegelijk kan tegemoetgekomen worden aan de behoefte aan een nieuwe kijk op het nut van archeologisch onderzoek en de verbinding met sectoren als de vrijetijdseconomie, ontwerpen en onderwijs.

Aandachtspunten

Het potentiële kenniscentrum omvat de onderdelen kennis en onderzoek en kent een fysieke component voor ontmoeting en ervaring door de samenwerking van diverse partners die elk een functie in de sector vervullen. Voordeel is dat de kosten beperkt zijn, omdat de uitvoerders al georganiseerd, gehuisvest en gefinancierd zijn. Bij een opstart zal echter financiering vrijgemaakt moeten worden voor de aanstelling van kwartiermakers,

een bestuur en faciliteiten, waarbij een verdeling onder de partners gesprek verdient. Elke organisatie heeft een rol/taak en een netwerk/positie, dus opstart vergt minder inzet wanneer in gezamenlijkheid een organisatie wordt opgezet. Er moet wel een kwartiermaker ingezet worden om de coördinatie te garanderen en de samenwerking te stimuleren, faciliteren en communiceren. Voor communicatie- en marketingkosten kan de synergie gezocht worden met de budgetten van de partners en het programmateam voor de uitvoering van het Masterplan.

Aandachtspunt is verder dat elke organisatie zijn eigen rol/taak vanuit de primaire opdrachtgevers blijft houden die waarschijnlijk prioriteit heeft. Er moet structureel budget voor de coördinatie georganiseerd worden. Dit is een investering die zich later zal terugbetalen in de vorm van toegankelijke kennis, tijdsparing en waarde van publieksbezoeken.

Verder zal er tijd aan het proces gegeven moeten worden om de afspraken en/of opdrachten voor deze extra taak bij de uitvoerende organisaties vast te leggen. Zij zijn allemaal op een andere manier georganiseerd, worden anders aangestuurd, gefinancierd en zijn qua uitvoering verschillend.

De kwartiermaker/programmалеider kan onderdeel zijn het programmateam dat de activiteiten uit de programmalijnen van het Masterplan gaat realiseren of ondergebracht worden bij een van de partners. Het Kenniscentrum blijft immers ook belangrijke pijler van het Masterplan en een ambitie van de regio. Tot de taken behoort met name de organisatie en vinden van commitment bij partners, de doorontwikkeling naar een volgend stadium, kansen voor onderzoek en financiering samenbrengen alsmede de onderzoeksresultaten vertalen naar publieksgerichte verhalen en activiteiten.

Opdracht tot oprichting

Wetenschappelijke kennis over de Romeinen is anno 2025 geen eenrichtingsverkeer meer, maar een dialoog tussen wetenschappers, tussen sectoren, binnen de keten en dat alles samen met de burger en ten behoeve van de brede welvaart van de maatschappij. De Strategische Alliantie kan in samenwerking met aanvullende partners uit Nederland op het gebied van kennis, publieksbereik, ruimtelijke ordening, techniek, economie en kunst en cultuur inhoud en richting aan geven.

Activiteiten

Een kennisinstituut op het gebied van de Romeinse geschiedenis en archeologie zal tenminste een aantal basisactiviteiten moeten ontplooien. De taken en activiteiten zoals opgehaald zijn in ieder geval:

- Digitaal platform om kennis over (oude) onderzoeken en gegevens over vondsten toegankelijk te maken
- Netwerk faciliteren
- Verzorgen van (wetenschappelijk) onderwijs of ondersteuning daarvan
- Consortia vormen ten behoeve van grote wetenschappelijke fondsenwerving, bijvoorbeeld Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO)

- Aanpak wetenschapscommunicatie opzetten specifiek gericht op de Romeinen
- Financiering in gezamenlijkheid door een leerstoel Romeinse archeologie (of Limes) van Nederland en behoud opleidingen in te zetten voor het kenniscentrum
- Uitwerken en publiceren oud onderzoek (voormalige rijksdienst, gemeenten, provincie)
- Technische innovaties voor onderzoek stimuleren door buiten de sector een netwerk op te bouwen
- Pool van Romeinse deskundigen opbouwen voor peer-studie en bij nieuwe archeologische onderzoeken
- Onderzoeksagenda vaststellen en beheren

Aanpak

Na besluitvorming over de voortzetting van het onderhavige proces om tot ontwikkeling te komen is een kwartiermaker nodig die de onderhavige alliantie uitbreidt op nationaal niveau, de formele samenwerking van de partners realiseert in een pact, een projectplan met financiering opstelt en de benodigde juridische vastlegging organiseert. Vervolgens zal de invulling van organisatie en bestuur feitelijk moeten worden gearrangeerd.

Financiering

In de haalbaarheidsstudie is ook gekeken naar de benodigde financiële middelen. Het ontwikkelingsmodel zal echter een ander tempo kennen dan waarmee daarin is gerekend. De opstartkosten komen voort uit de aanstelling van een kwartiermakersduo en (laten) opstellen van een projectplan. Daarna zal een vaste kleine organisatie bestaan, die zichzelf gedeeltelijk in het werven van fondsen, maar ook opdrachten kan terugverdienen. Het Innovatieplatform Archeologie kan een bron zijn, maar ook nieuwe denkrichtingen bieden potentie, bijvoorbeeld fondsen gericht op Citizen Science projecten, waar Constructing the Limes een goed voorbeeld van is. De organisatie heeft geen winstoogmerk.

- Voorbereidingskosten
  - Kwartiermakersduo (circa 0,4 fte) 60K
  - Projectplan ontwikkelen 50K
- Inschatting minimale jaarlijkse kosten nationaal kenniscentrum met meerwaarde:
  - Uitvoering doelstellingen (o.a. digitaal platform) 200K
  - Directeur en staf 2 fte 200K
  - Huisvesting (inwoning bij partner) 50K
  - Communicatie en zichtbaarheid 50K

V. Voorstellen ter besluitvorming en vervolg

Partners stellen kwartiermaker(s) aan

De oprichting van een nieuw kennisinstituut dat met een been in de wetenschap staat en met het andere been gericht is om communicatie daarbuiten vergt een zorgvuldig proces dat beide benen omvat. Het voorstel is dan ook om een duo van kwartiermakers aan te stellen, waarin de combinatie van expertise en netwerk samenkomen.

- Wie is opdrachtgever?
- Wie levert de kwartiermakers?
- Wie financiert de kwartiermakers (in kind)?
- Wat is hun opdracht?

Partners verenigen zich in een consortium met Pact Nationaal Kenniscentrum Romeins Nederland

De partners in de huidige Gelderse strategische alliantie besluiten de ontwikkeling en oprichting van een nationaal kenniscentrum over het Romeinse verleden te vervolgen en daartoe andere partijen aan te moedigen zich als (kennis- en/of communicatie) partner aan te sluiten en verenigen in een consortium. Ten behoeve van de verbinding, toezeggingen en (voor)financiering wordt een pact Nationaal Kenniscentrum Romeins Nederland gesloten.

- Welke partners komen in aanmerking?
- Wie organiseert de aansluiting van partners als doorontwikkeling van deze strategische alliantie?
- Wie stelt het pact op?
- Wat leggen we vast in het pact?
- Wie is bereid een opstartfinanciering te verstrekken?

Partners stellen projectplan en financiering vast

Onder coördinatie van de kwartiermakers wordt een projectplan met financieringsmodel en organisatiemodel uitgewerkt.

- Wie besluiten over het eindproduct van de kwartiermakers?

Planning

Het streven is om in het vierde kwartaal 2025 een pact en projectplan te hebben, waarmee de oprichting formeel kan geschieden, een bestuur kan worden aangesteld en de opbouw van een kleine organisatie kan worden begonnen. Deze medewerkers zullen dan conform projectplan verdere invulling gaan geven aan de ontwikkeling en fondsenwerving. De organisatie zou binnen een bestaande instelling aanvankelijk kunnen worden ingericht.

Parallel aan het ontwikkelings- en oprichtingsproces zal een communicatieplan worden uitwerkt en uitgevoerd om de sector te informeren.

Bijlage Haalbaarheidsstudie

Notitie groeimodel en haalbaarheid Kenniscentrum door Bureau Buiten, april 2024